

in måste vara kompis med hela föreningen. Till avtalade intervjuer kom de i samlad grupp utan tanke på uppgjord tid, konstaterar Sundkvist och beskriver deras klädsel, hårfärg, frisyrier och smycken som en utmaning mot de etablerade föreningarnas korrekta klädstil. Liknande antibild finner hon i deras språkbruk. Föreningsnamnet "Ekströms", hämtat från ett chokladpuddingsmärke, associerar till något vardagligt och barnsligt i kontrast till de etablerades normer och val av namn som anknyt till musik. I intervjuerna presenterar medlemmarna sig som uppstickare, "så anti som möjligt", för att förringa de etablerade föreningarnas värdesystem. Detta hållnings-sätt ledde dock inte till att antiföreningen närmade sig elever på yrkesinriktade program. Tvärtom vädrar de tarvliga fördomar om arbetarungdomar och utestänger därmed dessa elever från kontakter trots att de finns inom samma skolbyggnad. Antiföreningen är alltså ännu mer avvisande då det gäller gymnasieskolans enhet.

Läroverkskultur och borgerlighet är begrepp som leder genom hela framställningen utan att preciseras genom skolans praktiker. Författaren inledde boken med målsättningen att se hur ungdomar "formar en skolas vardagliga liv". Det är därför förvånande att omformningen till gymnasieskolan inte tycks ha fått något genomslag i föreningsmedlemmarnas hållnings-sätt. Sundkvist poängterar att de studieförberedande programmen har sin historia i läroverket. Inom dessa har dock mycket hänt i kursinnehåll och arbetssätt. I skolans praktiker har sociala dialoger och samarbete fått stor betydelse. Sådana aspekter berörs inte i intervjuerna, där en enstaka kommentar gäller individuell satsning på skolarbetet. Alla ser till sin egen framtid på ett mer eller mindre allvarligt sätt, försäkrar informanten. Den stora frågan i författarens resonemang berör inte relationer inom programmen utan det faktum att gymnasieskolan som helhet är fast i traditionella klass- och könsmönster. Det står alltså klart att skolan misslyckats med att ge eleverna reella förutsättningar att välja mellan olika utbildningsvägar.

Fokuseringen på föreningslivets kulturella koder förklarar vad som förenar medlemmarna till ett "vi" och hur de skapar en bild av "de andra". Sundkvist har hämtat en bred empiri ur föreningsprotokoll och andra skriftliga källor och hon har använt intervjuer för att tematisera föreningslivet under gymnasieskolans epok. Genom föreningskulturen vill hon problematisera skolkulturens maktordning. Begrepp som exklusivt system, hierarkier, elit, borgerlighet m.fl. är beskrivande i ett ideologiskt perspektiv, men för att nå fram till värderingar, föreställ-

ningar och handlingsmönster krävs analytiska ingångar. Kulturanalys innefattar skiftande arbetssätt som skapar mening och sammanhang. Infallsvinklar och analysmetoder har närmast kultur- och samhällsvetenskap till varandra (se Ehn & Löfgren *Kulturanalys*, 2001).

Titeln *Klassens klasser* svarar inte riktigt till uppläggen. Klassdistinktioner är ett centralt tema då det gäller elevkategorier som möts i samma skolbyggnad men aldrig ingår i gemensam undervisning. Inom den grupp som eleverna kallar "min klass" kan skiktning tydligt märkas i elevernas studieprestationer. I enlighet med Bourdieus analys av den franska studentrevolten 1968 anser Sundkvist att värdet av studentexamen och gymnasiebetyg minskat. Det stämmer inte med akademiskt antagningssystem grundat på betygsmeriter, vilket är en tydlig gradering som påverkar hela gymnasietiden. Medan kön varit distinktion under tidigt 1900-tal blev flickors prestationer alltmer uppmärksammade under seklets senare del. Ideologiska nyckelord som jämlikhet och jämställdhet ändrar alltså innebörder i relationer mellan linjer och program också inom undervisningsgrupper. Föreningslivet kan här belysa vissa aspekter.

Förändringar i medlemmars attityder till vuxenkultur och ungdomskultur kan avläsas både i föreningsliv och skolarbete. Att lärares attityder till elever förändrats från auktoritet och disciplin till dialog och samverkan berörs inte i framställningen. Sambandet mellan föreningsliv och skola är en central fråga i Sundkvists resonemang. Med facit i hand kan vi begrunda den inledande frågan om vad som utkristalliserats i dikotomin mellan urval och öppenhet. Maria Sundkvist presenterar gymnasieskolan som ideologisk konstruktion. Vi befinner oss nu vid den tidpunkt då praktiker och resultat utkristalliserats.

Ingrid Nordström, Lund

Gudrun Nyberg: *Doktor Carlanders Göteborg. Folkliv, sjukdom och död 1793–1814*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2007. 428 s., ill., cd. ISBN 978-91-7331-1106.

Christoffer Carlander var prästson från Västergötland, född 1759, utbildad till läkare i Uppsala, och kom efter år som fattigläkare och skeppsläkare till Göteborg 1793. Han stannade i staden som stadsläkare och familjeläkare i drygt två decennier, innan han flyttade till Stockholm där karriären gick vidare. Han blev assessor i Sundhetskollegium och inkallades som expert vid särskilt svåra

sjukdomsfall i Stockholm, vilket i folkmun gav honom namnet ”död-doktor”. I Claes Lundins och August Strindbergs *Gamla Stockholm* porträtteras han bland ”gatans ryktbarheter”: ”Assessor Christoffer Carlander var inför världen en besynnerlig människa med alla de yttre egenheter som kunde ådraga honom en allmän, om ock inte vinnande uppmärksamhet. I sjelfva verket var han en ovanlig personlighet, ty han besatt en stor människokärlek, älskade dygd och hatade flärd, egde ofantliga kunskaper och ett genomträngande förstånd som ofta leddes af en obestridlig genialitet.” August Blanche ger i *Hyrkuskens berättelser* ett mer visuellt porträtt av Carlander: ”En liten mager gubbe med stråft, nästan jernhårt ansigte, svart frack, stöfvelkragarna uppdragna öfver pantalongerna samt en guldkrycka i handen.” Detta är dock den åldrade mannen; i Göteborg verkade han i sin medelålder.

Carlander förde under sina tjugo Göteborgsår journaler över alla sina patienter, något som vid denna tid varken var vanligt eller formellt föreskrivet. De finns bevarade i Svenska läkaresällskapets arkiv på Riksarkivet och omfattar tusentals sidor. Carlander tycks ha haft större delen av Göteborgs befolkning som sina patienter och gjorde ett osannolikt stort antal sjukbesök i hemmen varje dag. Han förefaller av Nybergs bok att döma ständigt ha varit på rörlig fot i staden. Hur ofta han satt på en mottagning och tog emot besökare framgår i och för sig inte, men det verkar i varje fall inte ha varit det vanliga. Sjuka vårdades vanligen i sina hem med anhöriga som dagliga övervakare. Det hör väl till bilden att han var ogift och såg sitt yrke som ett kall. Som läkare är det frestande att jämföra Carlander med den ett sekel senare verksamme Enköpingsdoktor Ernst Westerlund, som också hade en ständig ström av patienter, vilka däremot snällt väntade på hans mottagning. Westerlunds ryktbarhet var större, han mottog som bekant mängder av patienter från hela landet och även från utlandet. Men båda förefaller ha varit vidsynta och utrustade med skarp psykologisk blick, lika mycket observanta människokännare som medicinskt allmänskunniga, och båda tycks i rikt mått ha fått sina patienters förtroende.

Läkaren Gudrun Nyberg har läst igenom Carlanders journaler med syftet att se vad de har att berätta om människors levnadsvillkor i Göteborg kring sekelskiftet 1800. Det har blivit en djupt originell bok med stort kulturhistoriskt värde. Materialet är tematiskt uppdelat. Nyberg diskuterar en lång rad sakområden, av vilka t.ex. ”bostäder”, ”tvätt och hygien”, ”barnafödande”, ”äk-

tenskap” och ”fosterbarn” bara är några. Poängen med materialet är att Carlander i sina journaler gör personliga utvecklingar och kommentarer för snart sagt varje patient och att dessa kan användas till att ge en bild av honom själv men framför allt av staden och dess människor vid denna tid. Carlander tycks finna ett nöje i att lämna till synes ganska ovidkommande upplysningar, vilka dock i efterhand har sitt kulturhistoriska värde. Kommentarer om patienter som han besöker i hemmen kan lyda så här: ”går uppe barfotad och äter”, ”rask i stövlar”, ”sämre igen i pelisse”, ”uppe och städar i sin Bureau”, ”slaktfläng hela veckan”, ”går an i korvmakeriet”. Nybergs roll är att kommentera och tolka dessa, ofta i expressiv stenstil formulerade notiser. Carlander kommenterar som synes ibland hur hans patienter är klädda. Maträtter anges när Carlander har anledning att misstänka samband mellan vad man ätit och hur man mår. Kolik kan t.ex. ha orsakats av ”feta dolmor med lök och ostkaka”. Carlander ordinerar emellanåt matvaror som kålblad, potatis och morötter för utvärtes bruk mot sjukdomar.

Slående är den sociala spännvidden i patientmyllret. Här finns stadens ledande handelsmän och ämbetsmän och deras familjer, men här finns också de många hantverkarna och inte minst de fattiga, pigor (det finns enligt Nyberg omkring 500 pigor i journalerna), drängar och arbetskarlar och deras barn. Här finns judar och ostindiefarare (den som deltagit i en långresa till Kina fick tydligen behålla titeln resten av livet), fiskare och herrnhutare, lättfotade skådespelerskor och förfallna prostituerade (”slynor”). Carlander besökte dem alla och gav dem råd och stöd. Nästan alla är i dag anonyma namn bland tusentals andra. Med några få undantag: Gelbgjutaren Fogelbergs son Bengt Erland, som 1797 omnämns som ”11 år snart; klen och blek”, blev så småningom en riksbekant skulptör, skapare av offentliga kungastatyer som Gustav II Adolf i Göteborg och Karl XIV Johan i Stockholm. Som så många andra hantverkare fick han sin första utbildning i faderns verkstad. Några, ganska få, framträder om inte i helfigur så dock i halvfigur. Det gäller den vackra och begåvade skådespelerskan Eva Fundin, som dör redan vid 22 års ålder och efter att ha fött tre barn med okända fäder. Det gäller också den egenartade majoren Johan Henrik Rosenschütz, som lever ett oroligt liv på gården Marieberg utanför Kungälv, håller sig med ”negerbetjänt” och har spektakulära kvinnohistorier, ett liv som möjliggörs av en ärvd förmögenhet från Ostindiska kompaniet.

Trots att de kulturhistoriska detaljerna i materialet står i undersökningens fokus, är det ändå sjukdomen och

döden som dominerar texten. Dramatiken och olyckorna kring barnfödandet är en plågsam läsning. Överhuvudtaget verkar Carlander ofta inte kunna göra så mycket mer än att stödja och uppmuntra sjuka människor, döden tog dem ändå ganska tidigt i livet, diagnoserna på sjukdomar blev i regel svävande. Amningen är en fråga som mycket sysselsatte doktorn. I en tid utan någon egentlig ersättning för bröstmjölk måste man ha tillgång till ammor, om moderns egen amning inte fungerade. Ibland skymtar Carlanders icke legitimerade konkurrenter i journaltexterna: fältskärer och kloka gummor, ja, när det gäller de mest hopplösa fallen även nattmannen. Carlander förhåller sig överraskande neutral till dem. Göteborgs vid denna tid relativt nya judiska befolkning tycks ha hållit sig med egna "sjukvårdare", som ger råd och hjälp till sjuka som så behöver. Antisemitiska reflexer kan Nyberg inte spåra hos doktorn, däremot kanske en nedsättande ton när det gäller "katolska" seder och bruk. Det är karakteristiskt att uttrycket "påven" flitigt används som beteckning för utedasset. Den som lider av förstoppning får rådet att "söka påven".

Gudrun Nyberg kompletterar sina läkarjournaler med material från t.ex. kyrkoarkiv och taxeringslängder för att få ett säkrare grepp om sina människor och kunna bestämma deras släktskap och sociala relationer bättre, t.ex. för att kunna bedöma faderskap, en fråga som i en tid före preventivmedlen alltid var dunkel och grannliga. Även kulturhistorisk facklitteratur kommer till viss användning, dock tyvärr utan tillräckligt noggranna källhänvisningar. Notapparat saknas. Man måste beundra Gudrun Nybergs professionella handlag med detta kulturhistoriska material, eftersom hennes egen bakgrund är läkarens. Texten är välskriven. Boken är påfallande vackert illustrerad, med ett mycket stort antal färgbilder, dels från miljöer i Göteborg som återstår från tiden, dels av föremål som spelar en roll i berättelserna eller ägts av personer i journalerna. Bildtexterna är litet väl knapphändiga, men färgfotografierna höjer onekligen bokens värde ytterligare. Kanske kunde kartmaterialet ha varit mer pedagogiskt och tydligt. Det är inte helt lätt att följa med på doktors sjukvandringar genom den då lilla staden enbart med hjälp av planritningen från 1802 med sina svårlästa gatunamn. Förargligt nog har rubriksättningen på sidorna 170–173 blivit felaktig.

Doktor Carlanders Göteborg är en alldeles unik bok genom att läsaren kommer nära hundratals, kanske tusentals okända människor i deras slitsamma vardag och i deras kamp för att överleva, även i bokstavlig mening. Men detta sociologiska myller gör också boken en smu-

la tungläst. Exemplifieringen kan kännas bedövande. Knappt har man mött en människa så försvinner hon åter i stadens massa. Detta är knappast en bok lämplig för sträckläsning. Men den är onekligen en guldgruva med sina många talande ögonblicksbilder från en svunnen tid, ett verk av stort bestående värde.

Mats Hellspång, Stockholm

Diagnosens makt. Om kunskap, pengar och lidande. Gunilla Hallerstedt (red.). Bokförlaget Daidalos, Göteborg 2006. 128 s. ISBN 978-91-7173-238-5.

I ett samhälle som fokuserar på enskilda individers ansvar för sin hälsa, kan det tänkas att också forskningen om sjukdom och ohälsa förändras. Istället för att fokusera på människan som en social varelse, sätter forskningen fokus på människan som en biologisk varelse, där sjukdom och ohälsa kommer inifrån människans kropp och härifrån ställs frågan: Vilken skuld har du, eller dina föräldrar, till ditt öde? En sådan förändring poängterar psykologen Gunilla Hallerstedt i förordet till antologin *Diagnosens makt*. Det handlar om hur sociala och psykologiska problem har kommit att få en neuropsykologisk förklaring. Vi känner igen denna förändring i diagnoser som DAMP, ADHD och Asperger, där orsaken till problemen främst har kommit att sökas i biologiska förklaringsstermer. Hallerstedt menar att denna förändring har sin förklaring på många plan i dagens samhälle, själv lyfter hon fram tre: nätverks-samhällets framväxt, den ekonomiska krisen i Sverige i början av 1990-talet och en förändrad människosyn.

Introduktion – Lidandets uttryck och namn fördjupar Hallerstedt synen på denna problematik samt placerar in bokens övriga kapitel i antologins syfte att "ge en kritisk reflektion kring det dominerande biomedicinska paradigmatets kunskapsanspråk samt att antyda alternativa sätt att förstå den skenande ohälsan hos såväl barn som vuxna" (s. 21). Till en början är Hallerstedt konfunderad och undrar varför samhällseliga faktorer inte har kommit att få ett större förklaringsvärde. Hon lyfter fram barnpsykiatriutredningarna som exempel och pekar på att man under 70-talet främst sökte barnens problem i "samhällets fel" och på 80-talet vände man sig emot föräldrarna (läs modern), men på 90-talet blir hjärnskadorna den rådande förklaringsorsaken. Varför har detta biomedicinska paradigmet fått ta ett så stort kunskapsanspråk? Den medicinska psykiatrin har expan-